

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING MANTIQUIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH

Xolmurodova Umida

Termiz Davlat pedagogika instituti

Magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17920199>

Annotatsiya: Ushbu maqola boshlang'ich sinflarda mantiqiy fikrlashni shakllantirish va rivojlantirish muhimligi, nazariy va amaliy asoslariga bag'ishlangan. Fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishning ta'lim jarayonidagi o'рни va yosh bolalar fikrlash jarayonining rivojlanish bosqichlari tahlil qilingan. Pedagoglar uchun amaliy tavsiyalar va innovatsion yondashuvlar bilan fikrlashni shakllantirish jarayonining samaradorligini oshirishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich ta'lim, fikrlash, mantiq, STEAM, ko'nikma, sinf, metod, jarayon, ko'rgazma, tahlil, analiz-sintez, xususiyat, psixologiya, ta'lim-tarbiya, matnlar, o'yin, LEGO, zamonaviy ta'lim, oila, maktab, o'qituvchi.

Ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarning fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish muhim vazifa bo'lib, ayniqsa boshlang'ich ta'lim bosqichida bu jarayonning ahamiyati alohida ta'kidlanadi. Bu yoshda bolalarning aqliy salohiyati, bilimga bo'lgan qiziqishi va fikrlash asoslarining shakllanishi uchun poydevor tashkil etadi. Shu sababli, boshlang'ich sinf o'quvchilarida mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish pedagogik jarayonning asosiy maqsadlaridan biri hisoblanadi.

Mantiqiy fikrlash — bu muayyan tartibda fikr yuritish, sabab va oqibatni tahlil qilish, to'g'ri xulosalar chiqarish, tushunchalar o'rtasida bog'liqlikni anglash va tanqidiy qarorlar qabul qilish jarayonidir. Psixologik nuqtai nazardan, mantiqiy fikrlash – bu abstrakt tushunchalar yordamida fikr yuritish faoliyatidir. Boshlang'ich yoshda bolalar avval konkret fikrlaydi, ya'ni ko'rgan, eshitgan va harakat qilganlar asosida xulosa chiqaradi. Vaqt o'tishi bilan ular asta-sekin mantiqiy va mavhum fikrlashga o'tadilar, bu esa o'quvchilarning fikrlash darajasini bosqichma-bosqich rivojlantirishni talab etadi. [4, 37-b]

Mantiqiy fikrlash darajalarining rivojlanishi turli yoshdagi o'quvchilarda farqlanadi va ularning individual xususiyatlariga, o'qitish metodlariga va tashqi muhit omillariga bog'liq. Shuningdek, bu jarayonni to'g'ri tashkil etish uchun yoshga mos metodik yondashuvlar va topshiriqlar ishlab chiqish muhimdir. Quyida boshlang'ich sinf o'quvchilarining mantiqiy fikrlash darajalari va ularning xususiyatlari keltirilgan:

1. Ko'rgazmali-amaliy fikrlash (1-sinf): Bu bosqichda bolaning fikrlash faoliyati konkret predmetlar, ko'rish va harakatlar asosida amalga oshadi. O'quvchilar hali umumlashtirish va mantiqiy xulosa chiqarishga tayyor emaslar. Bu yoshda bolalar “bu nima?” va “nima bo'ldi?” kabi savollarga javob topishga harakat qilishadi. Metodik tavsiya sifatida rangli ko'rgazmalar, LEGO, qurilish kublari bilan ishlash, didaktik o'yinlar va muammoli vaziyatlar yordamida mantiqiy fikrlashni rivojlantirish mumkin.

2. Ko'rgazmali-obrazli fikrlash (2–3-sinf): Bu bosqichda bolalar predmetlar orasidagi o'xshashlik va farqlarni seza boshlaydi, sabab-oqibat bog'liqligini tushunishga intiladi. Oddiy guruhlash, qiyoslash va farqlash orqali fikrlash darajasi oshadi. Metodik tavsiyalar sifatida diagramma va chizma asosida savollar, hikoyalar, faktlar asosida umumiy xulosalar chiqarishimiz tavsiya etiladi.

3. Tahliliy fikrlash boshlanishi (4-sinf): Bolalar mantiq qoidalarini qo'llay boshlaydi, tushunchalar orasidagi munosabatni anglaydi, faraz qilishga urinishadi. Masalalarni mantiqiy tahlil qilish va umumlashtirish imkoniyatlari paydo bo'ladi. Metodik tavsiyalar 4-sinflar uchun masalalar va boshqotirmalar, jadval va diagramma asosida savollar, voqealar ketma-ketligini aniqlash maqsadga muvofiq.

4. Mantiqiy-abstrakt fikrlash shakllanishi (5–6-sinf): Bu bosqichda o'quvchilar mustaqil fikr yuritadi, dalil keltira oladi, bir nechta variantni solishtiradi va qaror qabul qilishda turli yo'llarni ko'rib chiqadi. Ushbu sinflar uchun metodik tavsiya tahliliy matnlar, voqealar sabab-oqibatlarini aniqlash, matematik masalalar yechimi, debat va fikr bildirish mashqlari olib boeish samaralidir. [5, 77-b]

Amerikalik pedagog va falsafa olimi Dewey ta'lim jarayonida fikrlashni rivojlantirish uchun muhit yaratish, muammoli ta'lim metodlarini qo'llash muhimligini ta'kidlagan. Uning fikricha, "Fikrlash – bu faqatgina bilish jarayoni emas, balki faoliyat va muhit bilan bog'liq dinamik jarayondir". Bu fikr, boshlang'ich ta'limda muammoli vaziyatlar va amaliy faoliyat orqali fikrlashni rivojlantirishning muhimligini anglatadi. Masalan, maktabda matematika darsida, o'quvchilarga kundalik hayotda yuzaga keladigan muammo — masalan, do'konda sotib olingan mahsulotlar summasini hisoblash — vazifa sifatida beriladi. Bu muammo orqali o'quvchilar muammoni hal qilish jarayonida fikrlash faoliyatini rivojlantiradilar.

Rossiyalik psixolog va pedagog Vygotsky fikricha, "Fikrlash ijtimoiy faoliyat natijasidir va uning rivojlanishi muhitga bog'liq". U, yosh bolalarda fikrlash jarayonini rivojlantirish uchun ijtimoiy muhit va muhokama muhimligini ta'kidlagan. Bunga ilmiy misollar ham mavjud: boshlang'ich sinfda yozishni o'rgatishda, o'quvchilar bilan muhokama qilish, qarashlarni muvofiqlashtirish va muammolarni birgalikda hal qilish fikrlashni rivojlantiradi. Hayotiy voqeadan dalil keltirsak, o'qituvchi va sinfda birgalikda muammo yechish — masalan, qaysi usul bilan to'g'ri tartibda yozishni o'rganish — o'quvchilarning fikrlash faoliyatini oshiradi.

Kuyurgali psixolog Piaget bolalarda fikrlash qobiliyatining yoshga mos ravishda rivojlanishini ta'kidlagan. Uning fikricha, "Fikrlash yosh bilan rivojlanadi va har bir yosh bosqichida o'ziga xos xususiyatlarga ega". Misol uchun 1-sinf o'quvchilari ko'rganlari va tajribalari asosida fikr yuritadi, 4-sinfda esa abstrakt fikrlash boshlanadi. Bu rivojlanishni hisobga olib, o'qituvchilar har bir yoshga mos metodlarni tanlashlari zarur. Masalan, matematika darsida, "Agar 10 daqiqa ichida 3 ta mashina o'tgan bo'lsa, 1 soatda nechta mashina o'tadi?" kabi masalalar bolalarda sabab-oqibat va umumlashtirish fikrini rivojlantiradi. Yana bir hayotiy dalil sifatida mahallada bolalar o'rtasida tashkil etilgan muammo — masalan, qanday qilib chiqindilarni to'g'ri tashish mumkinligi haqida muhokama qilish — ularning fikrlash qobiliyatini va muammo yechish qobiliyatini rivojlantiradi.

Chinua Achebe yozganidek, "Fikrlashni rivojlantirish — bu insonning ongini kengaytirish va hayotdagi muammolarni hal qilish uchun asosiy shartdir". Bu fikr, ta'lim jarayonida fikrlashni rivojlantirish bilan inson hayotida muhim qadamlar qo'yishini ta'kidlaydi.

Fikrlashni rivojlantirish ta'lim jarayonining muhim komponenti bo'lib, pedagog olimlar va yozuvchilar nazarida uning shakllantirilishi yosh bolalar fikrlash qobiliyatining ijtimoiy muhit, muammoli vaziyatlar va amaliy faoliyat orqali rivojlanishini ta'minlaydi. John Dewey, Lev Vygotsky va Jean Piaget kabi olimlarning fikrlariga ko'ra, fikrlash faoliyati yoshga mos ravishda rivojlanib, bolalarning muammo yechish, tahlil qilish va umumlashtirish qobiliyatlarini shakllantiradi. Bu jarayon, nafaqat maktabda o'quvchilarga bilim berish, balki

ularning hayotdagi muammolarni hal qilish, kreativ fikrlash va mustaqil qaror qabul qilish imkoniyatlarini kengaytiradi. Amaliy misollar va hayotiy tajribalar, fikrlash jarayonini faol ravishda qo'llash orqali rivojlantirish mumkinligini ko'rsatadi. Shuning uchun, ta'limda muammoli va interaktiv yondashuvlarni keng qo'llash, yosh bolalarning fikrlash qobiliyatini har tomonlama rivojlantirish uchun muhim shartdir.

Mantiqiy fikrlashni shakllantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy ta'limda STEAM texnologiyalari, muammoli ta'lim metodlari, interaktiv o'yinlar va vizual dasturlar keng qo'llaniladi. Bu usullarning asosiy maqsadi — o'quvchilarning fikrlash darajasini bosqichma-bosqich rivojlantirish, ularning mustaqil fikrlash va muammoni hal qilish qobiliyatlarini oshirishdir.

- O'qituvchilar har bir bosqichda o'quvchilarga mos topshiriqlar va o'yinlar tayyorlashlari zarur.

- Oila muhitining fikrlash jarayoniga ta'siri — savol-javoblar, suhbatlar orqali fikrlash rivojlanadi.

- Axborot texnologiyalaridan foydalanish, vizual dasturlar va interaktiv o'yinlar yordamida fikrlash jarayonini qiziqarli va samarali qilish mumkin.

Boshlang'ich ta'limda mantiqiy fikrlashni shakllantirish va rivojlantirish — bu yosh bolalarning aqliy salohiyatini mustahkamlash, ularning muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantirish va ularning kelajakdagi ta'lim faoliyatining asosiy poydevorini yaratishdir. Bu jarayonni izchil va bosqichma-bosqich tashkil etish uchun pedagoglar metodik bilimlarni puxta egallashi, innovatsion texnologiyalarni faol qo'llashi va yosh o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olishi muhimdir.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Bobojonova D. (2020). Boshlang'ich sinf o'quvchilarining mantiqiy fikrlashni shakllantirish. O'zbekiston pedagogik jurnali, 12(3), 45-50.
2. Исмоилов, Х. (2019). Мантий тафаккур ва ривожлантириш тахнологиялари. Тошкент: Инновация Маркази.
3. Каримов, А.. (2017). Мантия фиктивнозаявляю, чтони чегоне хочу сказатьиришде окачественном материале,применяемома-Педагогика в психологии, 8(2), 67-73.
4. Махмудова, Р.. (2021). Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mantiqiy tafakkurni shakllantirish metodikalari. Toshkent: Yosh pedagoglar nashri.
5. Насруллаев, С. (2016). Мантий тафаккур ва о'қув фаолиятини ташкил этиш усуллари. O'zbekiston ta'limi, 4(1), 22-29
6. Qodirov, B. (2022). Mantiqiy tafakkurni rivojlantirishda innovatsion yondashuvlar. Ta'lim va tarbiya, 15(5), 88-94.
7. Sirojov, M. (2015). Boshlang'ich sinf o'quvchilarining fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish. Toshkent: Pedagogika instituti.
8. To'rayev, S. (2019). Mantiqiy fikrlashni shakllantirishda o'quv faoliyatining roli. O'zbekiston ta'lim izlari, 7(3), 34-40.
9. Yusupov, A. (2018). O'quvchilarning mantiqiy tafakkurini rivojlantirish bo'yicha metodik tavsiyalar. Toshkent: Ta'lim resurs markazi.
10. Ziyodullayev, R. (2020). Mantiqiy tafakkur va kreativ fikrlashni muvofiqlashtirish. Pedagogik bilimlar jurnali, 11(2), 55-61.

11. Nurmatov, M. (2017). Boshlang'ich sinfda mantiqiy fikrlashni rivojlantirish usullari. O'zbekiston ta'limi, 3(4), 48-53.
12. Isaxanov, D. (2021). Innovatsion texnologiyalardan foydalanib mantiqiy tafakkurni rivojlantirish. Toshkent: Innovatsiya va ta'lim.
13. Olimova, G. (2019). O'quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini oshirishda o'qituvchining roli. O'zbekiston pedagogik jurnali, 14(1), 77-83.